

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته ی زبان و ادبیات فارسی

شرح لغات و ابیات دشوار غزلیات و قصاید «اهلی شیرازی»

توسط:

عبدالرضا یزدان پرست

استاد راهنما:

دکتر محمد حسین کرمی

شهریور ۸۷

۱۰۶۶۶۲

۱۳۹۰/۰۴/۱۱
۱۳۹۰/۰۴/۱۱

کتابخانه ادبیات و علوم انسانی
شیراز

۱۳۸۷ / ۱۰ / ۲۲

به نام خدا

شرح لغات و ابیات دشوار غزلیات و قصاید «اهلی شیرازی»

به وسیله ی:

عبدالرضا یزدان پرست

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم
برای اخذ درجه ی کارشناسی ارشد

در رشته ی:

زبان و ادبیات فارسی

از دانشگاه شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

دکتر محمد حسین کرمی، استاد بخش زبان و ادبیات فارسی (رئیس کمیته)
دکتر زهرا ریاحی زمین، استادیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد مشاور)
دکتر زرین تاج واردی، استادیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد مشاور)

شهریور ۱۳۸۷

تقدیم به:

روح ملکوتی پدرم که می‌دانم همیشه دعای فیرش پشت سرم بوده،
مادرم که بزرگوارانه سایه‌اش را بر سرم افکند و هیچ‌گاه اجازه نداد
غم بی‌پدری را احساس کنم،
همسرم که با فداکاری خود و تحمل سختی‌ها بهترین مشوق در ادامهٔ راه
تمصیلم بود،
و بالاخره به ارواح پاک شهدای انقلاب و هشت سال دفاع مقدس.

سپاسگزاری

شکر و سپاس بی حد و کران از خداوند مَنان و مهربان که یاریگر همهٔ انسان‌هاست و با الطاف
همیشگی خود مرا مرهون مهر و محبت خود نمود و با تشکر و سپاس از:
جناب آقای دکتر کرمی استاد راهنمای بنده که در به ثمر رسیدن این کار از
راهنمایی‌هایشان بسیار بهره‌مند شدم،
سرکار خانم دکتر ریاحی زمین و سرکار خانم دکتر واردی استادان مشاور این رساله که
دلسوزانه مرا در این کار ارشاد و راهنمایی نمودند،
همچنین تشکر و سپاس از همهٔ دوستانم که روحیه بخش من در به پایان رسیدن این پایان‌نامه
بودند.

چکیده :

شرح لغات و ابیات دشوار غزلیات و قصاید اهلی شیرازی

به وسیله‌ی:

عبدالرضا یزدان پرست

قالب غزل در قرون هفتم و هشتم به اوج کمال خود رسید. از آن طرف در همین دو قرن بود که به دلیل از میان رفتن مقتضیات، اقبال و توجه به قالب قصیده کم شد و بیشتر شعرا به قالب غزل گرایش پیدا کردند. این امر با ظهور مولوی و سعدی که غزل عارفانه و عاشقانه را به اوج رساندند و سپس حافظ که این دو شیوه را تلفیق کرد شدت یافت. اما با ظهور این بزرگان هم مضامین و هم زبان و شیوه بیان غزل به اوج کمال خود رسید و فراتر از آنچه مولوی و سعدی و حافظ گفته بودند، امکان نداشت. به همین دلیل با وجود این که شاعران شیرین سخن بزرگی همچون بابا فغانی، اهلی، عرفی و دیگران ظهور کردند، شعرشان تازگی چندانی نداشت و نتوانستند اعتباری شایسته حاصل کنند.

موضوع این رساله به تحقیق و پژوهش در شعر یکی از همین شاعران، یعنی اهلی شیرازی اختصاص دارد که در قرن نهم هجری پا به عرصه شعر و شاعری گذاشت، و در بیشتر قوالب شعری شعر سرود؛ اما به دلیلی که گفته شد در اشعارش نظر و ایده‌ی جدیدی برای ارائه کردن نداشت. و نیز به دلیل این که زیر چتر افتخار بزرگان قبل از خود می‌زیست؛ از سوی پژوهشگران مورد بی‌مهری و کم توجهی واقع شد و غبار فراموشی بر آثارش نشست.

در این رساله سعی شده که با شرح لغات و اصطلاحات دشوار غزلیات و قصاید دیوان اهلی شیرازی، ویژگی‌های لغوی دیوان وی را بهتر بشناسیم. مبنای این پژوهش دیوان اهلی شیرازی به سعی و تصحیح آقای حامد ربانی می‌باشد که شامل فصول زیر می‌باشد:

فصل اول شامل مقدمه، هدف، ضرورت و اهمیت تحقیق.

فصل دوم مروری بر تحقیقات پیشین.

فصل سوم در برگزیده روش تحقیق این رساله است که به روش تحقیق کتابخانه‌ای می‌باشد.

فصل چهارم به معرفی زندگی شاعر، آثار و تألیفات و ویژگی‌های سبکی و شعری شاعر می‌پردازد.

فصل پنجم و ششم که مهمترین فصول این رساله هستند و به شرح و توضیح لغات و ابیات دشوار غزلیات

و قصاید اهلی اختصاص دارد.

فصل هفتم شامل ابیات اصلاحی است.

فصل هشتم نتیجه گیری از فصول رساله.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: مقدمه و کلیات	
۲-۱-۱	مقدمه.....
۳-۱-۲	هدف تحقیق.....
۴-۱-۳	ضرورت و اهمیت تحقیق.....
فصل دوم: مروری بر تحقیقات گذشته	
۶-۲	مروری بر تحقیقات گذشته.....
فصل سوم: روش تحقیق	
۸-۳	روش تحقیق.....
فصل چهارم: معرفی شاعر و آثار و تألیفات او	
۱۰-۴-۱	مقدمه.....
۱۲-۴-۲	اوضاع سیاسی اجتماعی عصر شاعر.....
۱۳-۴-۲-۱	تیموریان.....
۱۵-۴-۲-۲	صفویان.....
۱۷-۴-۲-۳	پادشاهی شاه اسماعیل صفوی.....
۱۸-۴-۳	اوضاع ادبی و فرهنگی.....
۲۱-۴-۴	شرح احوال، نام و نسب، تاریخ ولادت و وفات شاعر.....
۲۳-۴-۵	آثار و تألیفات.....
۲۶-۴-۶	مذهب شاعر.....
۲۷-۴-۷	مشرّب شاعر.....
۲۸-۴-۸	برخی مضامین رایج در شعر اهلی.....
۲۸-۴-۸-۱	بخت و اقبال.....

۲۸ ۴-۸-۲- دنیا
۲۸ ۴-۸-۳- درویشی
۲۹ ۴-۸-۴- کمک به فقرا و درماندگان
۲۹ ۴-۹- عقیده شاعر درباره شعر
۲۹ ۴-۱۰- عقیده شاعر درباره شاعران
۳۰ ۴-۱۱- عقیده اش درباره خودش
۳۱ ۴-۱۲- شعرای معاصر اهلی
۳۱ ۴-۱۲-۱- جامی
۳۲ ۴-۱۲-۲- هلالی استر آبادی
۳۲ ۴-۱۲-۳- بابا فغانی شیرازی
۳۳ ۴-۱۲-۴- اهلی خراسانی
۳۴ ۴-۱۳- ممدوحین شاعر
۳۴ ۴-۱۳-۱- علی ع
۳۴ ۴-۱۳-۲- امام حسین ع
۳۴ ۴-۱۳-۳- ائمه دیگر و دیگران
۳۵ ۴-۱۴- سبک شعری اهلی شیرازی
۴۱ ۴-۱۵- نکاتی دیگر درباره شعر اهلی
۴۱ ۴-۱۶- اقتفا و تأثیرپذیری اهلی از دیگران
۴۲ ۴-۱۶-۱- اقتفای اهلی از دیگران
۴۶ ۴-۱۶-۲- تأثیر پذیری اهلی از دیگران

فصل پنجم: شرح لغات و ابیات دشوار «غزلیات»

۴۹ ۵- شرح اغات و ابیات دشوار غزلیات
----	--

فصل ششم: شرح لغات و ابیات دشوار «قصاید»

۳۱۰ ۶- شرح لغات و ابیات دشوار قصاید
-----	---------------------------------------

فصل هفتم: ابیات تصحیح شده

۴۰۴ ۷- ابیات تصحیح شده
-----	--------------------------

فصل هشتم: نتیجه گیری

۴۱۱.....	۸- نتیجه گیری.....
۴۱۴.....	فهرست آیات و احادیث.....
۴۱۶.....	فهرست لغات و ترکیبات.....
۴۲۹.....	فهرست منابع و مآخذ.....

فهرست نشانه های اختصاری

ا. = اسم
ا.ج = اسم جمع
ا.خ = اسم خاص
ا. صوت = اسم صوت
ا. فعل = اسم فاعل
ا. مرکب = اسم مرکب
ا. مص = اسم مصدر
ص = صفت
ص. نسبی = صفت نسبی
ف. = فعل
مص. = مصدر
مص مرکب = مصدر مرکب
نف. = نعت فاعلی
ن مف = نعت مفعولی

کوته نوشت منابع

برهان = برهان قاطع
غیاث = غیاث اللغات
آندراج = فرهنگ لغات آندراج
ناظم = فرهنگ ناظم الاطباء
دهخدا = لغت نامه دهخدا
معین = فرهنگ فارسی معین
ف. ک ثروت = فرهنگ کنایات منصور ثروت

فصل اول

مقدمه و کلیات

۱- مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

یکی از انواع ادبی که از دیرباز مورد توجه و استقبال بیشتر شاعران قرار گرفته است غزلسرایی بوده است که هر چند این نوع ادبی در آغاز به معنای رایج امروزی و به صورت قالب شعری مستقل به کار نمی رفت، اما از قرن ششم و با پیشگامی سنایی قسمت تغزل از قصیده جدا شد و صورتی جداگانه یافت.

این قالب در سده‌های هفتم و هشتم به وسیله سعدی و حافظ به اوج رسید و بیشتر شعرای غزلسرایی پس از ایشان، روش آنها را تبعیت نمودند. از کسانی که در قرن نهم پا به عرصه شعر و شاعری گذاشت و از این دو شاعر نامدار پیروی کرد اهلی شیرازی است که در دوره تیموری و صفوی می‌زیست. با وجود اینکه وی دارای اشعاری زیبا است اما تاکنون کمتر مورد توجه و اقبال محققان واقع شده است. غزلیات زیبای اهلی و قصاید وی از نظر سادگی و استحکام لفظ، ارزش زیادی دارد، اما وجود برخی مشکلات و تعقیده‌های لفظی و معنوی و ... برخی ابیات آن را نیازمند شرح و توضیح نموده است.

رساله حاضر بر آن است تا ضمن بررسی زندگی، آثار و سبک شعری اهلی شیرازی به شرح و توضیح لغات و ابیات دشوار غزلیات و قصاید وی بپردازد.

۱-۲- هدف تحقیق

محورهای اساسی را در این تحقیق می توان به شرح زیر خلاصه کرد:

- ۱- آشنایی با اهلی شیرازی و آثار و تألیفات او
- ۲- بررسی اوضاع سیاسی، فرهنگی و ادبی دوره حیات او
- ۳- بررسی سبک شعری اهلی و بررسی برخی از ویژگی های سبکی او
- ۴- شرح واژگان و ترکیبات دشوار غزلیات و قصاید اهلی شیرازی
- ۵- شرح ابیات دشوار غزلیات و قصاید

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

بی تردید استان فارس در گذشته و حال سهمی شگرف در پرورش شعرای بزرگ داشته و دارد که در صدر همه می توان به شعرایی بزرگ چون سعدی و حافظ اشاره کرد و پس از آنها گروه زیادی از شاعران قرار دارند، که نام و آثارشان تحت الشعاع این دو بزرگ قرار گرفته و چنانکه لازم است، به اشعار آنها توجه نشده است.

با توجه به این مطلب، معرفی و تحقیق در آثار کسانی چون اهلی شیرازی می تواند جنبه های فرهنگی و ادبی این استان را بهتر نشان دهد، و طبعاً مسئولیت چنین کار خطیری بر عهده همگان بویژه قشر دانشگاهیان استان است، لذا بر آن شدم تا گوشه ای از این مسئولیت را برعهده بگیرم و آثار و اشعار او را بار دیگر مطرح کنم و غبار دشواری را از چهره قصاید و غزلیاتش بزدایم.

فصل دوم

مروری بر تحقیقات گذشته

۲- مروری بر تحقیقات گذشته

اهلی شیرازی از شعرای مہجوری است کہ با وجود دارا بودن بیش از ۱۴۰۰ غزل، از سوی محققان و پژوهشگران داخلی و خارجی مورد بی‌مہری و کم‌توجّہی قرار گرفتہ و کار چندانی پیرامون آثار و سبک اشعار او نشده است. دیوان اشعارش را آقای حامد ربّانی جمع‌آوری و چاپ نموده کہ در مقدمه‌ای کہ بر آن نوشتہ بہ بررسی اوضاع و احوال زندگی و سبک اشعار، ممدوحین و ... وی پرداختہ است. شرح حال و زندگی شاعر در تذکرہ‌های چندی بہ قرار زیر آمدہ است:

- ۱- برگی از زندگی بزرگان شیراز اثر فرستہ کریمی.
- ۲- بزرگان شیراز اثر رحمت مہراز.
- ۳- بزرگان نامی پارس اثر محمد تقی میر.
- ۴- تاریخ ادبیات در ایران اثر دکتر ذبیح اللہ صفا.
- ۵- تحفہ سامی اثر سام میرزا صفوی.
- ۶- تذکرہ آتشکدہ اثر آذر بیگدلی.
- ۷- دانشمندان و سخنسرایان فارس اثر محمد حسین رکن زادہ.
- ۸- مجالس المؤمنین اثر قاضی سید نوراللہ شوشتری.

چنانکہ ملاحظہ می‌شود هیچ‌گونه تحقیق و پژوهش مستقلّی پیرامون زندگی و اشعار او بہ جز آنچه در دیوانش آمدہ، انجام نگرفتہ است.

فصل سوم

روش تحقیق

۳- روش تحقیق

در این تحقیق که از نوع پژوهش کتابخانه‌ای و به صورت تحلیل و توصیف دقیق متن است مطالعه تذکره‌ها و کتب تاریخ ادبیات، در درجه اول اهمیت قرار دارد. پس از این کار با مراجعه به دیوان اشعار (قسمت غزلیات و قصاید) و مطالعه آن، ابیات دشوار با ذکر شماره غزل و قصیده و شماره بیت استخراج شده و سپس برای یافتن معنی لغات دشوار به فرهنگ‌های لغات معروف مذکور در منابع، و شروع مآخذ پیشنهادی مراجعه کرده و معنی آن‌ها را به دست آورده و بر اساس آن‌ها ابیات دشوار شرح و توضیح داده شد.

ملاک و مبنای ما در شناسایی و یافتن ابیات دشوار و تعیین میزان دشواری آن‌ها در این تحقیق، مقدار دریافت و برداشت یک دانشجوی دوره کارشناسی از یک بیت است که با توضیح و معنی کردن لغات دشوار و روشن کردن نقاط تاریک آن ابیات، به این مهم دست یافتیم.

در بخش مقدمه تحقیق برای آشنایی بیشتر با شاعر، به پژوهش در مسائلی نظیر زندگی، ممدوحان، آثار و مذهب و مشرب شاعر پرداخته شده است.

لازم به توضیح است که در این رساله عدد سمت راست مربوط به شماره بیت و عدد سمت چپ مربوط به شماره غزل و قصیده می باشد.

فصل چہارم

معرفی شاعر و اثر او